

Основа професійного зростання

Січень
2009

ВИДАВНИЧА
ГРУПА

ОСНОВА

Прагнеш погубити народ — знищ його мову.
А. Шашков, адмірал, письменник, XIX ст.

A stylized illustration of a knight in armor riding a horse, holding a lance. The knight is facing left, and the horse is also facing left. The illustration is in a dark, muted color palette.

З АРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

В ШКОЛІ

№ 2 (98) • СІЧЕНЬ 2009 р. • ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 2005 р. • ВИХОДИТЬ ДВІЧІ НА МІСЯЦЬ •
За сприяння Міністерства освіти і науки України • Учасники проекту: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, КМПУ ім. Б. Д. Грінченка

У НОМЕРІ:

Методична лоція

Клименко Ж. В.

«Дзеркало Америки»
(Використання етнокультурологічного шляху аналізу твору при вивченні збірки В. Вітмена «Листя трави») 2

Радиш І. І.

Цикл уроків з теми «Література і світ природи. Д. Р. Кіплінг. Повість-казка «Мауглі»» 6

Цитатне асорті 13, 21

Підмога

Бей Г. С.

Із західноєвропейської поезії.
Творчість провансальських трубадурів,
її жанрово-тематичне та стильове багатство, ідейно-художні особливості 15

Художньо-поетична цитата 20

Пізнаємо, граючись

Яценко Л. О.

Інтелектуальна гра «О, щасливчик!».
7 клас. 23

Поетична хрестоматія 24, 25

Досвід

Козіна В. В.

Навчати, повторюючи 27

Літературна вітальня

Ярешко Г. М.

«Средь шумного бала...»
Бал літературних героїв 29

• Журнал «Зарубіжна література в школі» • індекс — 90814 •

Прагнеш погубити народ — знищ його мову.
А. Шижков, адмірал, письменник, XIX ст.

№ 2 (98) • СІЧЕНЬ 2009 р. • ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 2005 р. • ВИХОДИТЬ ДВІЧІ НА МІСЯЦЬ •
За сприяння Міністерства освіти і науки України • Учасники проекту: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, КМПУ ім. Б. Д. Грінченка

«Дзеркало Америки»

(Використання етнокультурологічного шляху аналізу твору при вивченні збірки В. Вітмена «Листя трави»)

Одним із ефективних засобів вивчення художнього твору може бути етнокультурологічний шлях аналізу, який спрямовує рух читача від бачення окремих проявів національного в літературі до формування уявлення про національний образ світу, представлений у творі. Його першоелементами є етнокультурні компоненти твору — змістові та формальні складники твору, наділені яскравими національними ознаками. Саме їх осмислення стає вихідним моментом аналізу. Підставою для виокремлення етнокультурологічного шляху аналізу є необхідність дотримання таких положень:

1. Привнесення в шкільну практику кращих надбань літературознавства, психолінгвістики, лінгвокультурології, перекладознавства та методики викладання літератури щодо дослідження прояву національного в художньому тексті.
2. Урахування інокультурної природи творів, які вивчаються в шкільному курсі зарубіжної літератури.
3. Орієнтація на полікультурне виховання особистості, яке ґрунтується на вмінні фіксувати прояви національного в культурі.
4. Урізноманітнення системи роботи на уроках літератури.
5. Психологічна готовність старшокласників до абстрактного мислення, інтерпретації, інтелектуального експериментування.

Уведення дефініції *етнокультурологічний шлях аналізу* ґрунтується на усвідомленні того, що культурологічний аналіз передбачає доволі широке поле аналітичної діяльності: розкриття взаємозв'язку різних видів мистецтв, з'ясування впливу релігійних традицій на літературу, визначення типу художньої свідомості та її відображення у творах певних епох тощо. Перша складова частина запропонованої назви (етно-) вказує на домінуючу роль дослідження національної специфіки тексту.

Шкільний аналіз твору як фрагмента іонаціональної культури є найбільш доцільним, коли учні опрацьовують твори, насичені національною специфікою (наприклад, такі, як японські хайку, танка, новели Р. Акутаґави, повісті Я. Кавабата, поема Г. В. Лонгфелло «Пісня про Гайавату»; збірка В. Вітмена

«Листя трави», роман у віршах О. Пушкіна «Євгеній Онегін» тощо).

Мета використання етнокультурологічного шляху аналізу — навчання учнів умінню досліджувати твір крізь призму національнокультурних елементів, прищеплення навичок аналізу твору з урахуванням особливостей відображеного в ньому національного світосприйняття, виховання поваги до чужої культури.

Варіативний алгоритм застосування етнокультурологічного шляху аналізу

1. Виокремлення домінантних етнокультурних компонентів твору

З цією метою найбільш доцільним може бути використання прийому спостереження за текстом, на основі якого учні самостійно або під керівництвом учителя виділяють необхідний матеріал. Ефективними можуть бути такі види роботи, як пошук повторюваних елементів, евристична бесіда. У випадках, коли школярам важко виокремити означені складники за допомогою спостереження, доцільно використати прийом презентації етнокультурного компонента, який реалізується за допомогою слова вчителя або повідомлення учня про наявні в тексті елементи національної специфіки, читання уривка критичної статті, у якому йдеться про національний колорит твору.

2. Осмислення значення етнокультурних компонентів для конкретної етнолінгвокультурної спільноти, з'ясування їх ролі у творі

Як зазначає М. Черкезова, важливо спрямовувати учнів на вияв національнокультурної семантики не лише на рівні мовних одиниць, а й на рівні художньої образності твору, його змісту в цілому [7, с. 39]. Провідними видами діяльності можуть бути читання фонових відомостей у підручнику або пошук національно-культурологічної інформації в спеціальній літературі. Для увиразнення ролі того чи іншого елемента у творі використовується прийом образу-посередника, який ґрунтується на тому, що читачі краще пізнають інокультурну образну систему, відштовхуючись від добре знайомих елементів рідної культури. Зокрема, ефективними можуть бути такі види

МЕТОДИЧНА ЛОЦІЯ

робіт, як порівняння семантики слова в різних національних контекстах (наприклад, значення слова *хризантема* для українців і японців), а також зіставлення аналогічних національно-культурних символів (наприклад, *сакура* й *калина*). Старшокласникам можна запропонувати дешифрування національного символу за художнім текстом, а також гру «Моделюємо твір без етнокультурного компонента», засновану на інтелектуальному експериментуванні. Учням пропонується уявити твір без визначених елементів і відповісти на запитання: навіщо автор вводить їх у текст?

3. Аналіз елементів твору крізь призму домінуючого етнокультурного компонента

Залежно від специфіки конкретного твору аналіз може передбачати різні види робіт: характеристика образів твору крізь призму етнокультурного компонента, визначення з опорою на етнокультурний компонент ідейно-тематичної сутності, проблематики твору, аналіз образу автора як носія національного світосприйняття, аналіз національних особливостей хронотопу твору, аналіз композиції твору як відображення національного погляду на світ, аналіз національної мовностилістичної специфіки твору тощо.

4. Синтез результатів аналізу

Узагальнення знань про особливості конструювання національного образу світу та засоби його відображення у творі, аргументація національної належності тексту; учням пропонується довести, що твір належить до певної національної культури.

5. Читачка рефлексія

Осмилення впливу національного образу світу, відображеного у творі, на власний світогляд. Ураховуючи схильність старшокласників до самоаналізу, можна запропонувати їм озвучити або викласти письмово свій діалог з твором¹.

Продемонструємо можливості використання елементів етнокультурологічного шляху аналізу під час вивчення теми «Збірка «Листя трави» Волта Вітмена як дзеркало Америки». Епіграфом до уроку можуть слугувати слова В. Коротича зі статті «Листя безсмертних трав»: «Вітмен був не тільки речником Америки. Він був її дзеркалом, у якому відбилися всі складні й суперечливі шляхи його країни. Це був поет справді національний» [4, с. 11]. Навколо цього вислову й будеться робота на уроці.

Після розповіді про біографію і творчість письменника учителю доцільно спрямувати учнів на осмилення словосполучення національний поет:

- Якого письменника можна назвати національним?
- Кого з майстрів красивого письменства ви вважаєте національними поетами? Чому?
- Прокоментуйте записані на дошці цитати:

Людськість промовляє
трьома розтрубами фанфар:
Шевченко — Вітмен — Верхари.
Мов кабелі од нації до нації...

П. Тичина

«В космічному оркестрі»

«Кожен художник так чи інакше виражає себе в художньому творі як конкретна особистість, а отже, і як представник тієї чи іншої нації, як живий носій її національного характеру» (з книги К. Фролової «Цікаве літературознавство» [8, с. 186]).

Роздуми учнів стануть логічним переходом до бесіди про національну флористичну символіку, відображену у фольклорі та літературі. Для усвідомлення poetики збірки надзвичайно важливим є дешифрування образу *листа трави*, який для старшокласників виявляється імпліцитним національно-культурним компонентом. Для його розуміння доцільно використати прийом образу-посередника, яким може слугувати *світове дерево*.

З цією метою доцільно ввести в урок таку навчальну ситуацію, як повідомлення учня про особливості названого флористичного образу (за європейськими міфами про походження світу, повістю М. Гоголя «Майська ніч, або Утоплена», матеріалами книг Г. Гачева, М. Поповича [1; 6]).

У світовій літературі зустрічається чимало національно-забарвлених флористичних образів: *сакура*, *бамбук*, *хризантема* — у японців; *береза*, *горобина* — у росіян; *калина*, *верба*, *мальва* — у українців тощо. Один з найцікавіших у культурі народів Євразії — образ *світowego дерева*. Саме під деревом

В. Вітмен

¹ Докладніше методику етнокультурологічного шляху аналізу описано в нашій монографії «Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів», а також у статті «Етнокультурологічний шлях аналізу як ефективний засіб осягнення національної специфіки художніх творів» [2; 3].

МЕТОДИЧНА ЛОЦІЯ

Бодхі прийшло Будді осяяння; на хресті, який відомий російський літературознавець Г. Гачев порівнює зі схемою дерева, був розіп'ятий Ісус Христос. Світове дерево зустрічаємо й у скандинавському міфі про створення світу¹: «У цьому новому світі росло могутнє вічнозелене дерево. Воно було таке високе, що його гілки кидали тінь на палаци богів, і на землю, і на країну йотунів. Дерево мало три корені, кожен з яких сягав одного з трьох світів — світу богів, людей і йотунів. Отож і називали його деревом світу. Мало воно чудодійну властивість — замість соку його стовбуром тік священний мед. То був чарівний мед, що давав усьому живому вічну молодість, неабияку силу і владу над чарами» (переказ О. Боднарук).

Образ *світового дерева* є рідним і для українців, адже його символіку яскраво відображено в слов'янській міфології та літературі. Так, у повісті М. Гоголя «Майська ніч, або Утоплена» читаємо: «А кажуть про те, що є десь, у якійсь далекій землі, таке дерево, що шумить верховіттям у самому небі, і Бог сходить ним на землю вночі саме проти Великодня» (переказ М. Рильського). Як пояснює М. Попович, образ *світового дерева* символізує структуру світу, його просторову й часову організацію: співвідношенню «верх — середина — низ» відповідають три часові виміри «майбутнє — сучасне — минуле».

Цікаво, що серед флористичних образів найбільш розповсюдженими в різних народів є образи дерев і квітів. Чому ж у поезії В. Вітмена з'являється образ трави?

Це запитання сприятиме створенню проблемної ситуації, розв'язати яку учні зможуть, прочитавши уривки з поеми «Пісня про себе» і відповівши на такі запитання:

- Які асоціації викликає у вас вислів *листя трави*?
- Використовуючи знання з історії США, проаналізуйте, як розкривається символіка образу трави в кожному з пояснень ліричного героя (6-а пісня поеми)? Якими засобами користується автор, аби наголосити на важливості цього образу?
- Чому образ трави асоціюється саме з американським народом?
- Спробуйте встановити зв'язки між образом трави й філософією трансценденталізму, яку сповідував В. Вітмен.
- У світовій літературі існують різні переклади назви збірки В. Вітмена: «Листя трави», «Стебла трави», «Пагінці трави». Який з перекладів відповідає художній концепції поета?

- Прокоментуйте епіграф до уроку.
- Поміркуйте, з якою метою ми аналізували поезію В. Вітмена крізь призму образу трави.
- Чи актуальна збірка «Листя трави» для сучасного українця? Обґрунтуйте свою думку.

Замислюючись над першим запитанням, учні відзначають, що вислів *листя трави* видається з першого погляду дуже дивним. Адже слово *листя* асоціюється з деревом, кущем, проте аж ніяк не з травою. Аналізуючи пояснення ліричного героя, старшокласники звернуть увагу на різноманітні значення образу трави, які перегукуються з фактами американської історії:

- символ оптимізму, надії («вдачі моєї прапор, із зеленої — барви надії — тканини зітканий» (тут і далі переклад Л. Герасимчука) — саме з такими почуттями їхали до Америки переселенці;
- символ подарованої Богом нової батьківщини («хустинка від Бога, запашна, умисно нам зронена у подарунок...») — для багатьох переселенців Америка стала другою батьківщиною;
- символ молодості, зародження життя («дитина, зрошене зелене немовля») — американський народ є порівняно новим культурним утворенням;
- символ демократичної рівності людей незалежно від національної та расової належності, соціального становища («єрогліф такий самий, що означає: "Росту, де багато землі й де мало, між чорними та білими людьми; хай то буде канадець, вірджинець, конгресмен чи негр, — всім даю я одне і однаково всіх приймаю"») — американське суспільство з початку свого існування будувалося за принципами мультикультуралізму і демократії;
- символ зв'язку усіх явищ у природі, збереження життя («найменший пагінчик свідчить, що смерті нема насправді, бо якщо вона й з'являлась, то вела за собою життя», «усе рине вперед чи вшир, ніщо не шезає...»).

Отже, визначивши багатогранні прояви символіки образу трави, можна стверджувати, що всі вони об'єднані одним загальним символом — образом молодого американського народу, у лавах якого й зображує себе В. Вітмен. Саме трава, у якій немає ані розлогого коріння, ані пишної крони, але є листя, асоціюється зі швидкими темпами освоєння континенту переселенцями. Розлоге коріння родоводу тих, хто приїхав у Америку, залишилось в інших землях.

¹ Текст цього міфу є в підручнику Клименко Ж. В. Зарубіжна література. 6 клас. — К.: Навчальна книга, 2006.

МЕТОДИЧНА ЛОЦІЯ

Тут, на незнайомій частині суші, вони проростають, мов посіяна кимось трава. Трава, яка гнеться від буревіїв історії, але яку неможливо зламати.

Докладно проаналізувавши образ трави, учні усвідомляють його національно-культурне значення. Виконавши наступні завдання, вони осмислять зв'язок цього образу з філософськими та мистецькими поглядами письменника. Зокрема звернуть увагу на те, що назва збірки «Leaves of grass» («Листя трави») входила в антиестетський задум письменника. Її заміна з метою естетизації може сприйматись як порушення стилістики автора. Учням класів з поглибленим вивченням іноземних мов буде цікаво дізнатися, що саме такої думки дотримувався відомий чеський перекладач Леопольд Левий [5, с. 69].

Коментуючи вислів І. Драча про Вітмена як дзеркало Америки, учні підсумують результати попередньої роботи. Вони зможуть аргументовано довести, що Вітмен відобразив у своїй книзі факти національної історії, національні мрії, почуття й прагнення американців.

Передостаннє запитання спонукатиме учнів замислитись над тим, що, аналізуючи фрагменти збірки крізь призму образу трави, вони краще пізнають не лише специфіку творчості Вітмена, а й особливості світогляду новонародженого американського народу.

Вислухавши думки учнів про актуальність віршів зі збірки «Листя трави», доцільно наголосити насамперед на тому, що надзвичайно своєчасним для нинішнього українського суспільства є пропагування полікультурності. Нині під полікультурністю в освіті розуміють принцип, який, з одного боку, сприяє збереженню і примноженню всієї багатоманітності культурних цінностей; з іншого, допомагає як становленню культурної ідентичності особистості, так і розумінню нею культурного різноманіття людей. Це спосіб протистояння расизму, етноцентризму, релігійним непорозумінням.

Закріпленням розуміння учнями образу трави може стати такий вид роботи, як моделювання художнього твору, в основі якого — образ рідної культури. Учням доцільно запропонувати змоделювати варіант «Пісні про себе», написаної українцем. Спонукаючи до такої діяльності можуть, наприклад, такі запитання:

- Як ви думаєте, які факти з української історії заслуговують на те, аби увійти до українського варіанта «Пісні про себе»?
- Який флористичний символ може бути покладений в основу такого твору? Чому?

Отже, обравши вихідним елементом аналізу образ трави як етнокультурний компонент твору, учитель спрямовує учнів не лише на аналіз крізь його призму стилістики В. Вітмена, а й на роздуми над проблемами, пов'язаними з їх етнічним самоусвідомленням.

Застосування етнокультурологічного шляху аналізу дає можливість уявити інокультурне походження твору, привчає школярів уважно ставитись до проявів національного в літературі, співвідносити етнокультурні компоненти твору з реаліями рідного письменства, а відтак сприяє їх національній самоідентифікації. Для ефективного впровадження запропонованої методики важливо усвідомлювати думку, висловлену Г. Гачевим: «Метою пізнання інших образів світу є самопізнання того, на якому ми стоїмо і з якого дивимось на світ» [1, с. 51].

На другому уроці доцільно провести роботу за іншими творами збірки (обов'язково за віршем «О капітане!», присвяченим президенту Аврааму Лінкольну — символу демократичної Америки). Така робота розширить уявлення учнів про національний характер поезії В. Вітмена, втілений у ній пафос молодого американського народу. Цей урок слід присвятити розгляду й інших особливостей лірики поета (зокрема опрацюванню поняття *верлібр*), розкриттю теми «Вітмен і Україна».

Література

1. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. — М.: Сов. писатель, 1988. — 445 с.
2. Клименко Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи. — К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. — С. 229–243.
3. Клименко Ж. В. Етнокультурологічний шлях аналізу як ефективний засіб осягнення національної специфіки художніх творів // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. — 2006. — № 5. — С. 55–56.
4. Коротич В. Листя безсмертних трав // Уїтмен У. Листя трави / Редактор-упорядник В. Коптілов; Пер. з англ. В. Коротича та ін. — К.: Дніпро, 1969. — С. 3–12.
5. Левый Л. Искусство перевода. — М.: Прогресс, 1974. — 398 с. — Библиогр.: с. 368–382.
6. Попович М. В. Микола Гоголь: Роман-есе. — К.: Молодь, 1989. — С. 61–62.
7. Черкезова М. В. Литературное образование и культура в национальной школе // Литература в школе. — 1993. — № 5. — С. 36–41.
8. Фролова К. Цікаве літературознавство. — К.: Освіта, 1991. — С. 182–190.

Ж. В. Клименко,
 доктор пед. наук, професор кафедри
 методики викладання російської
 мови і світової літератури НПУ
 ім. М. Драгоманова, м. Київ